

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ У КРАЇНАХ BRICS ТА ЄАЕС: ЗАГРОЗИ І МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами – з іншої (ст. 290, 292 гл. 13 розд. IV та гл. 6 розд. V [31]) зобов'язують Україну здійснити заходи щодо наближення стану довкілля та вимог щодо підтримки його якості до європейських стандартів. Проте в цьому випадку потрібно брати до уваги три важливих нюанси.

По-перше, ані Україна, ані будь-яка інша країна світу не мають власної, ізольованої від інших, екосистеми. Тому навіть за умови дотримання високих екологічних норм та стандартів транскордонна міграція забруднення з території сусідніх країн з менш жорсткими підходами до екологічного регулювання економіки негативно позначиться на якості довкілля в «екологічно свідомій» країні.

По-друге, на відміну від більшості країн-членів ЄС, де екологічне регулювання економіки здійснюється з 1967 р., цей вид регулювання в Україні не має такої довгої історії та все ще зазнає впливу радянської спадщини, коли вартість повітря, води та інших невичерпних природних ресурсів дещо недооцінювалася. Тому досвід екологічного регулювання економіки у країнах пострадянського простору з таким самим минулим у частині ставлення до довкілля є актуальним та корисним для України, оскільки може дати уявлення про шляхи поліпшення стану довкілля. З огляду на нестабільність складу СНД в останні 10 років, такий аналіз доцільно виконати на прикладі

країн відносно нового міжнародного утворення – Євразійського економічного союзу (ЄАЕС).

По-третє, на відміну від більшості країн ЄС Україна належить до країн із рівнем доходів нижче середнього [1]. У той же час дослідження Дж. Гроссмана та Е. Крюгера свідчать про те, що збільшення уваги до екологічного регулювання економіки та стану довкілля є прямим наслідком зростання рівня добробуту в країнах, коли все більша частка населення готова платити за можливість жити у чистішому навколишньому природному середовищі (НПС) [3]. Зважаючи на це та рівень доходів в Україні, доцільно проаналізувати, як здійснюється екологічне регулювання економіки в менш забезпечених, ніж ЄС, країнах, у яких проте відбувається деяке економічне пожвавлення, наприклад, у країнах BRICS та ЄАЕС.

Проблематика екологічного регулювання економіки залишається недостатньо висвітленою в Україні з позиції впливу можливого забруднення природних ресурсів у ній сусідніми країнами внаслідок різних підходів урядів цих країн до охорони довкілля.

Наразі більшість вітчизняних авторів, що здійснюють дослідження з цієї тематики, зосереджується на питаннях, пов'язаних з євроінтеграцією та наближенням вітчизняних норм і стандартів у сфері охорони довкілля до європейських. Зокрема, роботи О.О. Веклич [7; 8] присвячені питанням наближення вітчизняної екологічної політики до стандартів ЄС, для чого автор рекомендує суттєво

© О.М. Гаркушенко, 2016

вдосконалити практичну реалізацію принципів екологічної політики та посилити роль екологічних податків у податковій системі України як за рахунок підвищення їх ставок, так і за рахунок наближення їх структури до європейської. Проте в зазначених роботах не надається конкретних кількісних рекомендацій щодо зроблених пропозицій, окрім пропозиції щодо зміни структури екологічних податків відповідно до європейської.

Що стосується питань попередження забруднення, яке виходить за межі однієї країни, та/або боротьби з існуючими екологічними проблемами глобального характеру, то слід зазначити таке.

Як українськими, так і зарубіжними науковцями усвідомлюється той факт, що деякі види забруднення природних ресурсів та екологічних проблем (якщо не всі) з часом виходять за межі однієї країни та можуть поширюватися не лише на сусідні країни, але мати глобальні наслідки [10]. Прикладом таких явищ є кислотні дощі, глобальне потепління, радіаційне забруднення від масштабних аварій на атомних електростанціях тощо.

Проте українські автори та автори з країн колишнього СРСР звужують екологічні проблеми від глобального рівня до трансграничного, тобто безпосередньо до тих екологічних проблем, які виникають або можуть виникнути на кордонах сусідніх країн та пов'язані переважно з одним видом природних ресурсів.

Так, наприклад, у роботі Л.М. Коритного [16] досліджуються основні типи конфліктних ситуацій, що виникають у випадку користування спільними для декількох країн водними ресурсами (міжнародні басейни). У цій роботі розглянуто причини цих конфліктів, їх економічні, соціальні та екологічні наслідки. Автор розглядає і основні способи вирішення зазначених конфліктів (військові дії або дипломатичні переговори з укладанням угод щодо режимів користування

міжнародними басейнами) на прикладі країн Азії (у тому числі азійської частини Росії, Китаю, Казахстану, Індії). Проте фактично в цій статті окреслено проблеми регіону без будь-яких конкретних пропозицій щодо можливостей їх вирішення або пом'якшення (наприклад, за рахунок здійснення екологічного регулювання в межах країн-учасниць конфліктів).

Удосконаленню економіко-математичного апарату прогнозування рівня забруднення довкілля, особливо трансграничного, присвячено роботу [38]. Зазначена робота має більшою мірою теоретичний, ніж практичний характер. Окремі практичні рекомендації (наприклад, розробити за допомогою запропонованої моделі та підтримати на рівні Міської думи Стратегію соціально-економічного розвитку регіону до 2020 р.) запропоновані виключно для Волгоградської області.

Деякою мірою вплив екологічного регулювання економіки в одній країні на екологічний стан в інших країнах відображено в роботі [5]. Зокрема, автори аналізують, які існували підходи до екологічного регулювання водокористуванням та водовідведенням на сході України (станом на 2008 р.) і як це позначається на якості водних ресурсів, що мають міжнародне значення. Проте цей аналіз був виконаний лише для української сторони, вплив особливостей екологічного регулювання водних ресурсів країн-сусідів (серед яких є як країни колишнього СРСР, так і ЄС) на трансграничне забруднення не аналізувався. Запропоновані авторами статті пропозиції з удосконалення екологічного регулювання водних ресурсів, що мають міжнародний характер, обмежуються рамками чинних міжнародних правових угод, деякі з яких ратифіковані понад 30 років тому. І хоча, як свідчить аналіз О.А. Найчук [21], ці угоди досі не втратили своєї актуальності,

наразі відбулося оновлення природоохоронного законодавства та міжнародних угод, що потребує нових досліджень та врахування.

У статті [34] авторами запропоновано методику розрахунку екологічного та економічного збитку, що завдається Придніпровському регіону України, Молдові та країнам ЄС трансграничним забрудненням повітря. Проте як інструмент боротьби з цим забрудненням автори пропонують лише гармонізацію природоохоронного законодавства України з законодавством країн ЄС, СНД та посилення моніторингу викидів у повітря забруднюючих речовин.

На необхідності посилення моніторингу стану природних ресурсів у прикордонних регіонах та тіснішій співпраці в управлінні цими ресурсами наголошують Р.П. Параняк та Н.В. Войтович. На думку цих авторів, зазначені заходи, а також удосконалення вітчизняних нормативно-правових документів щодо охорони довкілля та сталого розвитку з орієнтацією на вимоги ЄС є шляхом до вирішення проблем трансграничного забруднення в Україні та сусідніх країнах [27].

Аналізу можливих джерел виникнення надзвичайних ситуацій, негативні наслідки яких можуть поширитися на екосистеми інших країн, присвячено статтю В.О. Костенка [17]. Для попередження таких ситуацій та боротьби з їх наслідками автор рекомендує створити на міжнародному рівні комплекс організаційних процедур та систему моніторингу потенційно небезпечних об'єктів та стану природних ресурсів на кордоні держав. Незважаючи на доцільність таких рекомендацій, слід зауважити, що, по-перше, автор концентрується головним чином на взаємодії в частині екологічного регулювання лише з країнами ЄС, у той час як Україна межує не лише з ними; по-друге, не аргументується, на яких підставах, за рахунок чого має від-

буватися таке регулювання; по-третє, автор не аналізує наявні в суміжних країнах підходи до екологічного регулювання економіки, які можуть позначитися на масштабах заходів щодо боротьби з надзвичайними ситуаціями транскордонного характеру.

У роботі Г.О. Обиход [25] розглянуто сутність трансграничного забруднення, його причини, наслідки для екосистем сусідніх держав, а також можливі підходи до регулювання цього типу забруднення. Автор надає перевагу правовому регулюванню трансграничного забруднення в рамках міжнародних угод та всередині міждержавних утворень (як от ЄС) та шляхом прийняття країнами добровільних угод зі скорочення рівня забруднення довкілля. Також наголошується на важливості врахування відмінностей у рівнях природоохоронних витрат і подорожчання продукції внаслідок, наприклад, екологічного оподаткування, що може несприятливо позначитися на економіках країн-учасниць міжнародних угод. Тому для поліпшення стану довкілля без завдання негативного впливу на розвиток економік країн, Г.О. Обиход пропонує здійснювати уніфікацію екологічних вимог та норм, що використовуються в межах одного інтеграційного об'єднання або країн-учасниць угоди про запобігання транскордонному забрудненню. Тобто всі рекомендовані заходи стосуються в основному правового поля та орієнтовані на вимоги ЄС.

Питання впливу забруднення з інших країн на стан довкілля в Україні та навпаки аналізується також і в низці національних доповідей про стан техногенної та природної безпеки України, які щорічно готуються Міністерством надзвичайних ситуацій України. Проте в них переважно лише перераховуються об'єкти, функціонування та/або існування яких вже негативно позначилося на стані довкілля України, або які станов-

лять потенційну загрозу для нього. У цих документах зазначено види таких загроз та наголошується на необхідності укладання нових угод щодо контролю за трансграничним забрудненням та посилення міжнародного контролю за виконанням чинних угод [12, с. 185-190; 13, с. 115-120]. Тобто в цих документах йдеться лише про правове регулювання трансграничного забруднення.

Аналіз зазначених публікацій дозволяє зробити такі висновки щодо змісту цих наукових праць і документів.

1. У зазначених публікаціях забруднення, що поширюється за межі однієї країни, обмежують лише випадками, коли джерела забруднення розташовані в безпосередній близькості до кордону та/або з водними ресурсами (або повітрям) переносяться з однієї країни до іншої. Проблема в ширшому сенсі, коли джерело забруднення розташоване далеко від кордонів, але впливає на інші країни, не аналізується.

2. Основним способом регулювання зазначених у п.1 проблем зазвичай вважається дотримання чинних міжнародних угод щодо запобігання трансграничному забрудненню та боротьби з його наслідками.

3. Українські автори при дослідженні проблем трансграничного забруднення концентруються головним чином на напрямі «Україна-ЄС», хоча Україна межує і з країнами, що не входять до цього об'єднання. Акцент у цьому випадку також робиться на дотриманні міжнародних угод щодо трансграничного забруднення та гармонізації вітчизняних природоохоронних норм і стандартів з європейськими.

4. Дослідження авторів країн ЄАЕС стосуються теоретичних підходів до оцінки трансграничного забруднення та/або правових аспектів регулювання транс-

граничного забруднення (головним чином – водних ресурсів) із Казахстаном та Китаєм.

5. Вплив особливостей здійснення екологічного регулювання економіки в межах однієї країни (особливо країн ЄАЕС) на сусідні країни в зазначених вище роботах не досліджувався.

Метою статті є аналіз особливостей здійснення екологічного регулювання економіки у країнах ЄАЕС (як таких, що мають спільне з Україною радянське минуле, емерджентну економіку та в деяких випадках – спільні кордони) та BRICS (як таких, рівень доходів на душу населення в яких у більшості випадків наближений до українського) для виявлення можливого впливу такого регулювання на стан довкілля в Україні та визначення позитивних рис, які можуть бути корисними для поліпшення екологічного й економічного стану в Україні.

Структурно матеріал поділено на три блоки та висновки. У першому блоці аналізуються особливості правового забезпечення екологічного регулювання в країнах ЄАЕС та BRICS; другий блок присвячено практиці застосування екологічних податків у країнах вказаних міжнародних об'єднань; у третьому блоці стисло аналізуються особливості екологічного регулювання та оподаткування в Україні, як може вплинути практика екологічного регулювання економіки сусідніх країн на Україну, що корисного може бути перенесено з неї до України з урахуванням необхідності виконання вимог про асоціацію з ЄС та зниження впливу трансграничного забруднення. У висновках до статті стисло зазначено основні рекомендації щодо вдосконалення екологічного регулювання економіки України з урахуванням такого регулювання у країнах ЄАЕС, BRICS та необхідністю виконання вимог угоди про асоціацію з ЄС.

Особливості правового забезпечення екологічного регулювання у країнах ЄАЕС та BRICS

Для країн-членів ЄАЕС (Російська Федерація (РФ), Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизія) та BRICS (Бразилія, РФ, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка) подолання екологічних проблем залишається другорядним завданням навіть у випадку високого рівня забруднення в них. Про це, наприклад, свідчить п. 2 Етеквінської декларації [39], в якому наголошується на тому, що BRICS – це об'єднання країн з політичних та економічних питань. Хоча у п. 37 цієї декларації визнається важливість вирішення проблем зміни клімату, пріоритетними для цього об'єднання є економічний розвиток і підвищення політичного впливу його країн-членів, а також ліквідація бідності та розвиток людського капіталу. Так само політичні й економічні цілі переслідуються в іншому міжнародному об'єднанні – ЄАЕС [14].

Зважаючи на відсутність спільної для BRICS та ЄАЕС нормативної бази з екологічного регулювання (на відміну від країн ЄС), доцільним є аналіз діяльності кожної з країн-членів зазначених об'єднань окремо.

Так, у Бразилії екологічне регулювання економіки здійснюється переважно шляхом використання командно-контрольних інструментів. За їх допомогою та під тиском світової спільноти у країні було здійснено заходи щодо зменшення вирубки тропічних лісів. Це призвело до того, що лише за період з 2005 по 2013 р. рівень викидів вуглекислого газу тут скоротився на 3,2 млрд т, тобто на 400 млн т на рік [6].

Адміністративно-командне регулювання та істотні коливання цін на енергоресурси на світових ринках призвели до широкого використання у Бразилії поновлюваних джерел енергії та біопалива. Наразі країна є найбільшим споживачем

енергії на континенті, проте 70% всієї електроенергії виробляється на гідроелектростанціях, а біопаливо складає більш ніж 15% всього споживаного транспортом країни палива. Крім того, Бразилія виробляє до 25% усього світового виробництва біопалива та посідає друге місце у світі за його споживанням [4, с. 24-25].

Такі позитивні для довкілля явища нівелюються тим, що у Бразилії існує обмеження, згідно з яким витрати на природоохоронні заходи й обладнання не повинні перевищувати 0,5% майбутніх очікуваних витрат на ведення господарської діяльності. Наразі у країні ведуться дискусії про необхідність розробки і введення у податкову систему екологічних податків [2].

У Китаї, який є світовим лідером за обсягами викидів CO₂ та енергоспоживання, уряд країни намагається впливати на рівень викидів та енергоспоживання за допомогою командно-контрольних методів і державних інвестицій у розвиток енергетики з поновлюваних джерел. Наразі Китай є лідером з інвестицій у цю сферу: у 2013 р. інвестиції становили 56 млрд дол., тоді як у ЄС в цей період інвестиції склали 48 млрд дол.

Ці дії призвели до того, що у 2013 р. країна стала лідером з виробництва енергії за допомогою вітру і таким чином випередила Німеччину та активно розвиває сонячну енергетику, тоді як у 2000 р. ці напрями енергетики фактично не існували.

Розвитку енергетики з поновлюваних джерел у країні сприяє те, що на них встановлено в 2 рази нижчі тарифи, ніж на енергію з традиційних (нафта, вугілля тощо) джерел, хоча з 2013 р. тарифи на вітрову енергію підвищено майже до їх рівня. Крім цього, проекти з виробництва енергії з біомаси отримують дотацію в розмірі 50% від ціни [4, с. 95-96].

Проте зазначені дії Китаю спрямовані скоріше на розвиток власної енерге-

тики та задоволення потреб ринку, ніж на зниження антропогенного навантаження на довкілля. Це підтверджується тим, що країна здійснює агресивну по відношенню до стану довкілля сусідніх країн та власних водних ресурсів політику у сфері розвитку гідроелектроенергетики. Зокрема, проекти будівництва дамб та каналів на річці Іртиш загрожують заболоченню територій Казахстану та РФ. Крім цього, вже існуючі дамби на правому – китайському – березі річки Амур призвели до активізації розмиву берегів цієї річки на її інших ділянках та зміни фарватеру, що спричинило конфлікти між РФ та Китаєм не лише щодо екологічних проблем, але і щодо державних кордонів. Для вирішення останніх РФ довелося передати Китаю низку островів [16, с. 96].

Взагалі підхід Китаю до проблем екологічного регулювання економіки яскраво ілюструє позиція представника Міністерства іноземних справ цієї країни. Він заявив у 2007 р., що Китай допомагає знизити викиди парникових газів за допомогою програми «Одна сім'я – одна дитина», що дозволило скоротити народжуваність на 300 млн дітей (відповідно – потенційних споживачів) і, як наслідок, – на 1,3 млрд т викидів CO₂ за період з 1970 р. по середину 2000-х років [6]. Це навряд чи можна вважати достатньо обґрунтованою позицією, тим більше, що наприкінці 2015 р. уряд країни дозволив сім'ям мати по 2 дитини [18].

У таких країнах BRICS, як Індія та Південно-Африканська Республіка, дослідження необхідності вживання заходів щодо екологічного регулювання економіки перебувають на початковому етапі. Наразі екологічне регулювання в цих країнах здійснюється шляхом намагань урядів країн розширити виробництво електричної енергії з поновлюваних джерел (що також має стабілізувати енергопостачання) та запровадження податків екологічної спрямованості, що мають по-

зитивно позначитися на якості енергоресурсів та знизити рівень викидів. Проте наразі їх екологічна ефективність є недостатньою, про що докладніше буде далі.

У РФ є низка нормативно-законодавчих актів у сфері охорони довкілля та запобігання його забрудненню (наприклад, Федеральний закон РФ від 10 січня 2002 р. № 7-ФЗ «Про охорону довкілля»), проте вони або «перейшли їй у спадок» від СРСР, або були прийняті майже 20 років тому і є застарілими, не відображають сучасних досягнень у сфері охорони НПС та нових знань про вплив забруднюючих речовин на живі організми. Тим не менш РФ ратифікувала низку міжнародних угод у сфері охорони НПС (зокрема Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднення), що накладає на неї відповідні зобов'язання [15].

У країні існує програма розвитку «зеленої» енергетики, тобто отримання енергії з поновлюваних джерел. Наразі частка такої енергії в енергобалансі країни складає 0,8%, проте до 2020 р. її планується збільшити до 2,5%. Також у РФ існує державна програма раціоналізації енергокористування з метою скорочення енергоємності економіки країни на 40% до 2020 р. порівняно з 2008 р. Проте досі в цій сфері немає прогресу, що частково пояснюється неузгодженістю державної політики у сфері енергетики. Так, окрім зазначених державних програм, що мають сприяти раціоналізації енергоспоживання та зменшенню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок ширшого використання поновлюваних джерел енергії, держава здійснює регулювання цін на енергоносії, внаслідок якого муніципалітети та населення отримують електричну енергію, опалення та газ за чверть її експортної вартості [4, с. 121].

Зараз у Росії здійснюються дослідження щодо напрямів удосконалення природоохоронного законодавства [15],

приймаються зміни до чинного законодавства, спрямовані на поліпшення стану довкілля в країні [109], та розширюється інфраструктура з переробки відходів. Проте зазначені позитивні зміни нівелюються введенням мораторію на стягнення екологічних податків у країні на строк до 1 січня 2019 р. [29]. Тобто фактично в РФ у зазначений період не використовуватимуться ринкові інструменти екологічного регулювання, а лише переважно застарілі командно-контрольні. Це може призвести до підвищення рівня забруднення довкілля у країні та трансграничного забруднення, якого зазнаватимуть сусідні держави, особливо якщо якість довкілля та екологічного регулювання в них вища, ніж у РФ.

Щодо країн-членів ЄАЕС (окрім РФ), то в них ситуація з правовим аспектом екологічного регулювання склалася майже аналогічно з російською.

Так, у Республіці Білорусь існує приблизно 15 нормативно-правових актів щодо екологічного регулювання економіки. Їх було прийнято з набуттям Республікою незалежності, проте вони також ненабагато відрізняються від радянських попередників і переважно сконцентровані на збереженні природного різноманіття та попередженні браконьєрства [20].

Не набагато краще складається ситуація з екологічним регулюванням у Киргизькій Республіці. Тут також переважну більшість нормативно-правових документів у сфері охорони довкілля було прийнято з набуттям країною незалежності [11]. Окремі закони Киргизької Республіки, такі як «Про охорону озонного шару» та «Про державне регулювання та політику у сфері емісії та поглинання парникових газів» було прийнято внаслідок ратифікації країною міжнародних угод у цій сфері, проте за своєю сутністю вони мають переважно декларативний характер.

Ситуація з екологічним регулюванням у Вірменії майже тотожна тій, що склалася у вищенаведених країнах. Головною проблемою цієї країни є фактична нерегульованість поводження з відходами: всі відходи без сортування хоча б на промисловій та побутовій розміщуються на звалищах, що не відповідають санітарним та гігієнічним нормам, або спалюються на відкритому повітрі, що призводить до значного забруднення повітря. Інших способів поводження з відходами в країні не має, хоча й існують платежі за відходи, які стягуються з промислових підприємств [35, с. 15].

Однак Вірменія стала однією з небагатьох країн на пострадянському просторі, в якій з 1998 р. здійснюється екологічне регулювання продукції. У той же час слід зазначити, що екологічні платежі тут відіграють більшою мірою фіскальну (а не регулюючу або стимулюючу) роль, оскільки уряд вважає фінансування природоохоронних програм своїм найменш пріоритетним завданням [35, с. 28].

Протилежну вищезазначеним позицію у плані екологічного регулювання та збереження довкілля займає Казахстан. Правовою основою екологічного регулювання в цій країні виступає Екологічний кодекс [37], який доповнюється низкою інших нормативно-правових документів, зокрема щодо встановлення розміру ставок податку за викиди забруднюючих речовин на загальнодержавному та місцевому рівнях.

В Екологічному кодексі визначено засади екологічної політики держави, інструменти екологічного регулювання (не лише командно-контрольні, але і такі ринкові, як екологічні платежі, торгівля дозволами на викиди, квоти на викиди), роль та місце державних органів, громадських організацій в екологічному регулюванні, можливість здійснення екологічного регулювання не лише на загальнодержавному, але і на місцевому рівнях.

Особливу увагу в Кодексі приділено питанням забруднення довкілля (як поточного, так і непередбаченого, аварійного) унаслідок видобування нафтопродуктів.

У той же час у Казахстані механізм торгівлі квотами на викиди повної мірою не розроблено [26, с. 10]. Також недостатньо врегульованими в країні залишаються питання стимулювання населення до зменшення забруднення (наразі відповідно до п. 3 та 4 ст. 10 Кодексом охоплено лише юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), а також забезпечення ведення повного реєстру забруднювачів довкілля та відповідного екологічного контролю над їх діяльністю. Потребують удосконалення питання створення та підтримки інфраструктури з поведженням з відходами, особливо з ТПВ, усе ще залишаються недостатньо врегульованими питання зменшення забруднення водних ресурсів промисловими підприємствами, особливо тих, що належать до міжнародних басейнів [16].

Слід зазначити, що з 2014 р. у Казахстані Міністерство природи трансформувалося у Комітет екологічного регулювання, контролю та державної інспекції в нафтогазовому комплексі у складі Міністерства енергетики [19]. Виходячи з цього можна зробити припущення, що наразі питання збереження довкілля для цієї країни відходять на другий план.

Аналіз ситуації з правовим забезпеченням екологічного регулювання економіки у країнах BRICS і ЄАЕС дозволяє зробити такі висновки:

1) охорона довкілля для країн зазначених об'єднань не є пріоритетним завданням, що частково пояснюється як нижчим (у більшості випадків), ніж у країнах ЄС, США та Японії (традиційні лідери у сфері екологічного регулювання економіки) рівнем доходів на душу населення в цих країнах, так і концентрацією їх урядів на економічних завданнях за

рахунок погіршення якості довкілля та стану здоров'я своїх громадян;

2) у зазначених країнах існують нормативні документи щодо охорони довкілля, проте вони є застарілими, недостатньо обґрунтованими та/або потребують удосконалення;

3) екологічне регулювання у країнах BRICS і ЄАЕС здійснюється переважно за допомогою адміністративно-командних інструментів, економічні інструменти переважно вважаються такими, що можуть негативно вплинути на підприємницьку діяльність та розвиток економіки країни;

4) активний розвиток енергетики з поновлюваних джерел для зазначених країн є наслідком необхідності задовольнити потреби внутрішнього ринку в енергоресурсах та деякою мірою убезпечити країну від коливань цін на енергоресурси на світових ринках, а не турботою про стан довкілля;

5) розвиток гідроенергетики в зазначених країнах, а також концентрація на розвитку економіки без належного контролю за рівнем забруднення довкілля призводять не лише до екологічних проблем усередині країн BRICS і ЄАЕС, але і до виникнення трансграничного забруднення та конфліктних ситуацій, пов'язаних із користуванням міжнародних басейнів аж до зміни кордонів.

Зазначені явища є наочним свідченням негативного впливу на довкілля неналежного екологічного регулювання економіки не лише всередині окремої країни, але і на сусідні країни. Причому йдеться вже не лише про трансграничне забруднення, але і про негативний вплив на економіку сусідніх країн та можливе порушення їх державних кордонів, що посилює напруженість у міжнародних відносинах.

Проте для того щоб зробити висновок про ефективність екологічного регулювання у країнах BRICS і ЄАЕС, потрі-

бно проаналізувати екологічні платежі в зазначених країнах.

Екологічні податки у країнах BRICS та ЄАЕС

Екологічні податки для країн зазначених об'єднань (за рідкими виключеннями) наразі відіграють незначну роль. Податки на енергоресурси, плата за використання природних ресурсів та забруднення мають переважно фіскальний характер і майже не пов'язані з охороною НПС.

Так, у Бразилії на федеральному рівні існують податки на імпортоване паливо та паливо, що використовується для внутрішніх потреб. Експорт палива від них звільнено. Надходження від таких податків спрямовуються переважно на підтримку на стабільному рівні цін на енергоресурси для споживачів та розвиток транспортної інфраструктури. Транспорт, використання палива транспортом в країні не оподатковується, хоча до 28% всього палива в країні споживається саме у цій сфері, і тут генерується до 30% всього обсягу викидів забруднюючих речовин [4, с. 87-88].

Щодо ставок податків на енергоресурси в Бразилії, то паливо, яке використовується у технологічних процесах та для опалення, обкладається за ставкою майже 0 євро за 1 т CO₂, а ставка податку на паливо, яке використовується для генерації електроенергії складає 1,56 євро за 1 ГДж, що є найвищим показником на континенті та одним із найвищих показників серед країн, що розвиваються, та емерджентних [4, с. 41, 59]. Проте ці податки є частиною системи оподаткування доданої вартості [2], що унеможлиблює аналіз надходжень від них та визначення впливу на якість довкілля.

У Китаї енергоспоживання регулюється державою шляхом зміни цін на енергоресурси відповідно до їх коливань на міжнародних ринках. Крім цього, іс-

нує акцизний податок на паливо, ставка якого складає від 0,8 до 1,4 юанів за літр палива, але від його сплати звільнено авіацію, з 2011 р. – підприємства з геологорозвідки, буріння та видобутку вуглеводневих сполук. Водії таксі, лісове, сільське господарство та громадський транспорт отримують компенсацію сплаченого акцизу на паливо [4, с. 97]. Тобто цей податок є лише джерелом поповнення

бюджету країни, а не екологічним.

У цілому ситуація з екологічним регулюванням економіки в Китаї є важкою, про що, наприклад, свідчить те, що ріка Хуанхе (так само, як і Ганг в Індії) належить до найбільш забруднених у світі [16]. Тобто уряд країни ставить на перший план виключно питання економічного розвитку Китаю. Проте слід зауважити, що, на відміну від США, Японії та ЄС, де виконується гіпотеза Гроссмана-Крюгера про поліпшення стану довкілля зі зростанням доходів на душу населення [3], в Китаї ця гіпотеза не виконується [33]. Зважаючи на це, можна припустити, що подальший розвиток країни не супроводжуватиметься поліпшенням якості довкілля в ній та негативно позначатиметься на стані довкілля в сусідніх країнах.

Наступний учасник BRICS – Індія є п'ятою країною у світі за обсягами споживання енергії та посідає 3 місце за обсягами її виробництва (що виробляється переважно з вугілля). Тим не менш у країні постійно спостерігається нестача енергії, її витоки та вимкнення електрорежі. Для подолання цих явищ, а не стільки з екологічних міркувань, у країні розвивається сектор сонячної енергетики. Наразі Індія є лідером Азії з її виробництва. Так, у 2012 р. в країні вироблялося 23128 МВт сонячної енергії, а у 2017 р. цей показник має становити 53000 МВт. Підтримка галузі здійснюється переваж-

но за рахунок державних субсидій та тарифної політики.

У цілому держава істотно впливає на ціни в енергетичній галузі з метою захисту вітчизняних товаровиробників та населення від коливання цін на енергоресурси на міжнародних ринках, що не сприяє вирішенню пов'язаних з енергією екологічних проблем. Проте у липні 2010 р. керівництво Індії пішло на зміни та запровадило податок на спожите вугілля зі ставкою 50 індійських рупій за 1 т ($\approx 0,77$ дол., або 0,7 євро). Надходження від цього податку (≈ 25 -30 млрд рупій у 2010 р., тобто 348-417 млн євро) надійшли до спеціально створеного Національного фонду чистої енергії, який фінансує дослідження та розробки у сфері зменшення впливу енергетики на довкілля. У липні 2014 р. ставку цього податку було підвищено до 100 рупій за 1 т (1,39 євро) спожитого вугілля, у лютому 2015 р. – до 200 рупій (2,78 євро).

Інші податки на енергоресурси як на державному, так і на місцевих рівнях (ПДВ, акцизи, податки на продажі) мають більшою мірою фіскальне, ніж екологічне значення.

ПАР зазнає значного негативного впливу з боку енергетичної галузі, оскільки до 71% електричної енергії в цій країні виробляється з бітумного вугілля, що видобувається в країні. Ще 24% виробляється на атомних електростанціях та з природного газу. Енергія з поновлюваних джерел виробляється окремими домогосподарствами та складає менш ніж 1% всього її обсягу, хоча уряд країни намагається підвищити цей показник до 5%.

Держава регулює ціни на енергоносії відповідно до коливань цін на них на світових ринках. Оподаткування енергоресурсів існує, проте надходження від цих податків спрямовані на компенсацію дефіциту бюджету країни, субсидії незможливим споживачам електроенергії за рахунок більш заможних, підтримку та

розвиток дорожньої інфраструктури та муніципалітетів.

Єдиним виключенням із цих податків є так званий екологічний збір на електричну енергію, яким обкладається споживання всієї електричної енергії, крім виробленої з поновлюваних джерел. Ставка цього збору складає 0,035 ZAR за 1 кВт (0,002 євро).

У 2010 р. уряд ПАР планував ввести до податкової системи країни вуглецевий податок. Він мав застосовуватися до палива виходячи з вмісту в останньому вуглецю. Ставка цього податку мала становити 120 ZAR (8,42 євро) за 1 т CO₂. За підрахунками, цей податок мав охоплювати 80% всіх викидів, що утворюються у країні, проте його введення було відкладено до 2016 р. [4, с. 127-131].

Щодо Росії, то в країні існує податок на видобування корисних копалин, який за своєю сутністю не є екологічним, а спрямований на формування доходів бюджету. Також у країні, як і в більшості країн колишнього СРСР, існувала плата за забруднення довкілля. Проте з 2003 р. тут відбувалося планомірне скорочення її ставок за видами забруднюючих речовин. Так, ставки за викиди SO₂ скоротилися з 1,2 до 0,5 євро/т [105, с. 23], а з червня 2015 р. до 2019 р. ця плата не стягуватиметься, оскільки вважається, що вона негативно впливає на промисловість та підприємництво країни [29].

У РФ відповідно до законодавства стягувалися штрафи за порушення природоохоронного законодавства, які, поперше, зазвичай не відповідають фактично завданій довкіллю шкоді; по-друге, стягуються неповною мірою внаслідок обмеженості адміністративних ресурсів природоохоронних відомств; по-третє, зазвичай спрямовуються не на боротьбу з наслідками екологічних порушень, а є ще однією статтею наповнення бюджетів [26, с. 17-18].

Вірменія – одна з небагатьох країн колишнього СРСР та ЄАЕС, у якій використовуються екологічні податки на продукцію. Ними обкладається 29 категорій імпортованої продукції і 26 категорій продукції вітчизняного виробництва. Проте ставки податків встановлено у відсотках до вартості продукції, що унеможливує дослідження та оцінку їх екологічної ефективності.

Ще одним позитивним моментом у країні є скорочення переліку забруднюючих речовин, які обкладаються платою за забруднення. Це спрощує як формування звітності та розрахунок плати за забруднення, що має бути внесена, забруднювачами, так і перевірку достовірності наданої інформації, оскільки плата стягується за викиди тих речовин, які технічно можливо оцінити. Проте ставки такої плати все ще залишаються низькими порівняно з провідними країнами світу. Так, ставки за викиди SO₂ становили 1,04 дол./т, а за викиди оксидів азоту – 12,87 дол./т [35, с. 13]. Для порівняння: у Данії ці ставки складають 1460 та 2680 євро/т відповідно [26, с. 13].

Також частка природоохоронних платежів у Вірменії є низькою: 0,31% ВВП порівняно з 2,5% ВВП у ЄС-28. Ускладнює ситуацію низький рівень зби-

рання в країні екологічних податків [35, с. 20, 26], що частково обумовлює незначні порівняно з європейськими державні витрати на охорону довкілля. Так, у Вірменії вони складають 0,05-0,25% ВВП, у той час як у Польщі – 0,8, а в Угорщині та Чехії – 0,5% [35, с. 26].

У Киргизії стягується плата за забруднення довкілля. Її ставка – уніфікована (тобто не залежить від класу небезпечності або інших характеристик забруднюючої речовини) і наразі становить 1,2 сома за 1 т викидів, скидів, утворення відходів (0,00192 дол., або 0,04 грн) за 1 т забруднюючих речовин [11]. Це, наприклад, у 6 разів менше ставки за викиди CO₂, що діє в Україні, та в 5400 разів менше за аналогічну мінімальну ставку в ЄС-28.

Плата за забруднення в країні щорічно перераховується з поправкою на інфляцію, але зазвичай коригуючий коефіцієнт значно нижче реального темпу інфляції [26, с. 11].

Національний статистичний комітет Киргизької республіки не надає відомостей щодо надходжень від плати за забруднення НПС, проте, зважаючи на досить низький рівень інвестицій в охорону довкілля (табл. 1), можна зробити висновок, що вони ненабагато вище за інвестиції.

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал на охорону довкілля і раціональне використання природних ресурсів у Киргизії¹

Показник	2013		2014	
	млн сомів	% ВВП	млн сомів	% ВВП
Усього	532,2	0,15	525,5	0,13
Охорона і раціональне використання водних ресурсів	-	0	-	0
Охорона атмосферного повітря	10,8	0,003	16,9	0,004
Охорона і раціональне використання земель	521,4	0,147	508,6	0,126

¹ Складено за джерелами [22, с. 26; 23], розрахунки автора.

Як видно з табл. 1, основний акцент у Киргизії зроблено на охорону земельних ресурсів, за остаточним принципом фінансується охорона повітря, а охорона водних ресурсів не фінансується взагалі. Крім того, рівень фінансування екологічних заходів також є дуже низьким не лише порівняно з європейським, а навіть із рівнем фінансування охорони довкілля у Вірменії.

Білорусь – країна, де у 2008 р. було введено так звану таксу за екологічний збиток, проте екологічного податку як такого не існує. Більше того, зазначена такса має скоріше покривати вже завданий екологічний збиток, ніж стимулювати економічних агентів до попередження виникнення забруднення [32]. Тим не менш ставки цієї такси максимально наближені до ставок європейських екологічних податків порівняно з більшістю інших країн колишнього СРСР та країн-членів ЄАЕС. Так, наприклад, тариф за забруднення НПС найбільш небезпечною категорією відходів становить 513 євро/т, за викиди SO₂ – 347 євро/т (хоча в Данії ставка цього податку складає 2680 євро/т) [26, с.10-13].

Негативними явищами у сфері екологічного оподаткування у Білорусі можна вважати відмову з 2010 р. уряду країни від усіх екологічних податків на продукцію, окрім тієї, що сприяє деструкції озонного шару, а також звільненням від сплати екологічних платежів державних підприємств (яких у країні приблизно 55%), державних та муніципальних бюджетних організацій та фермерських господарств, що мало на меті створення сприятливих економічних умов для них [26, с. 9].

Незважаючи на щорічний перерахунок екологічний тарифу відповідно до темпів інфляції, коефіцієнт коригування є заниженим. У сукупності з вищенаведеним це знижує його екологічну ефективність, що частково підтверджується даними табл. 2. У 2010-2014 рр. надходження від екологічного податку у країні не перевищували 0,2% ВВП країни, що щонайменше у 10 разів нижче за середній показник у країнах ЄС. Проте слід зазначити, що майже всі ці кошти (а у 2011 та 2012 р. – вдвічі більше) інвестуються у природоохоронну діяльність. Однак рівень цих інвестицій також нижче за європейський.

Таблиця 2

Рівень надходжень від екологічного податку¹ та витрат на природоохоронні цілі в Республіці Білорусь²

Показник	2010		2011		2012		2013		2014	
	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП
Надходження екологічного податку	146,6	0,3	62,4	0,1	76,7	0,1	93,46	0,1	144,1	0,2
Витрати на природоохоронну діяльність	165,6	0,3	99,4	0,2	103	0,2	81,34	0,1	77,4	0,1

¹ Відповідно до законодавства в Білорусі є тариф на забруднення НПС, проте Національний статистичний комітет використовує саме термін «екологічний податок». За сутністю платіж слід називати податком, але, зважаючи на законодавство країни, використовуються терміни «податок» і «тариф».

² Складено за джерелом [24, с. 11, 15-24], розрахунки автора.

У Казахстані ставки плати за викиди, скиди та утворення відходів дифере-

нційовані за видами забруднюючих речовин та напрямками їх утворення. Крім то-

го, для врахування впливу інфляції відповідно до законодавства країни ставки вимірюються у так званому місячному розрахунковому показнику (МРП). Цей показник, у свою чергу, встановлюється щороку законами про державний бюд-

жет. Так, у 2013 р. він становив 1731 тенге, у 2014 – 1852, у 2015 р. – 1982 тенге [30]. Відповідно щороку змінюються абсолютні значення ставок плати за викиди (табл. 3).

Таблиця 3

Ставки плати за викиди окремих забруднюючих речовин у Казахстані¹

Показник	Ставка плати за викиди забруднюючих речовин			
	МРП за 1 т	тенге за т (2013 р.)	тенге за т (2014 р.)	тенге за т (2015 р.)
Стационарними джерелами забруднення:				
Оксиди сірки	10	17310	18520	19820
Оксиди азоту	10	17310	18520	19820
Оксиди вуглецю	0,16	276,96	296,32	317,12
Від спалювання супутнього та/або природного газу у факелах:				
SO ₂	10	17310	18520	19820
NO ₂	10	17310	18520	19820
Оксиди вуглецю	0,73	1263,63	1351,96	1446,86

¹ Складено за джерелами [30; 37, ст. 493, п. 2, 3], розрахунки автора.

Тобто, з урахуванням курсу валют, у 2015 р. ставки плати за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами становили 82 дол. (або 73 євро) за 1 т викидів оксидів сірки та азоту і 1,31-5,98 дол. (або 1,16-5,3 євро) за 1 т викидів оксидів вуглецю. Ці ставки нижчі, наприклад, за ставки екологічного податку на викиди SO₂ у Білорусі. Проте слід брати до уваги, що в Казахстані, на відміну від Білорусі, немає підприємств, звільнених від сплати цього податку.

У Казахстані також стягується плата за забруднення повітря пересувними джерелами [37, ст. 493, п. 4]. Вона диференційована за видами палива, а не їх екологічними характеристиками, що суттєво знижує можливість аналізу екологічної ефективності такої плати. Крім того, ця плата розповсюджується лише на юридичних осіб, на балансі яких є транспортні засоби. Фізичні особи, пересувні джерела яких утворюють більше викидів забруднюючих речовин, її не сплачують.

Ставка плати за розміщення відходів виробництва та споживання в Казахстані диференційована за 16 позиціями залежно від класу небезпечності відходів, їх радіоактивності та сфери утворення. Її ставки становлять 0,001-7 МРП за 1 т відходів, що в 2015 р. складає 0,08-57,39 дол. (для нерадіоактивних відходів), та 0,19-0,38 МРП за 1 Гбк (1,56-3,12 дол.) [37, ст. 493, п. 6]. Ці ставки є невисокими порівняно з європейськими та навіть тими, що використовуються в Білорусі. Проте слід брати до уваги, що відповідно до законодавства країни місцеві органи влади можуть збільшити у 2-20 разів ставки плати за викиди, скиди та утворення відходів [37, ст. 493, п. 9].

Комітет зі статистики не надає відомостей щодо надходження плати за забруднення НПС, проте відомо, що у 2012-2014 рр. витрати на охорону НПС з боку держави склали 0,22-0,27% ВВП Казахстану [125], тобто трохи вище, ніж

у Білорусі, але все ще нижче, ніж у європейських країнах.

У підсумку можна зазначити, що ситуація з екологічним регулюванням економіки за допомогою екологічних податків як у країнах BRICS, так і у країнах ЄАЕС є досить складною.

У цих державах екологічні платежі або відіграють незначну роль та більшою мірою спрямовані на поповнення бюджетів країн, ніж природоохоронні цілі, або не використовуються взагалі.

У тих країнах BRICS та ЄАЕС, де екологічні платежі використовуються, їх ефективність знижується внаслідок існування системи пільг та звільнень від сплати цих податків. Крім того, аналіз надходжень від екологічних платежів у зазначених країнах залишається на низькому рівні, що суттєво обмежує можливості країн вирішувати свої екологічні проблеми.

Однак слід відзначити і деякі позитивні зрушення у цій сфері, такі як екологічні податки на продукцію у Вірменії та можливість підвищувати до 20 разів ставки екологічного податку в Казахстані місцевими органами влади.

Екологічне регулювання економіки в Україні: транскордонні загрози та можливості

Екологічне регулювання економіки за роки незалежності України в цілому характеризується нерівномірністю та деякою безсистемністю. У країні існує значна кількість документів у сфері охорони довкілля, зміст яких фактично був успадкований від часів СРСР і не відповідає екологічним, економічним та інтеграційним процесам, що відбулися в країні за останні 25 років. Так, охорона природних ресурсів в Україні здійснюється на основі Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», Кодексу про надра, Водного кодексу, Закону Ук-

раїни «Про відходи» тощо. Зазначеним документам властива певна безсистемність та застарілість, у них не має чітких орієнтирів, на яких має будуватися екологічна політика держави [9]. Як наслідок, це знижує ефективність екологічного регулювання економіки в Україні та не наближує якість довкілля в ній до європейських стандартів, як того вимагає Угода про асоціацію з ЄС.

І хоча у країнах ЄС також використовується розгалужена система природоохоронних нормативно-законодавчих актів, можливо, в Україні для більшої систематизації всіх понять, норм та стандартів у сфері охорони довкілля та розробки більш логічної та послідовної екологічної політики доцільно скористатися досвідом Казахстану, тобто об'єднати всі чинні нормативно-правові документи у природоохоронній сфері в єдиний Екологічний кодекс.

У такому документі, зокрема, доцільно зазначити як принципи побудови екологічної політики держави, засновані на міжнародному досвіді, так і основні інструменти, за допомогою яких може здійснюватися охорона довкілля в країні. Такий консолідований документ має позитивно позначитися на розумінні економічними агентами своїх прав та обов'язків у сфері охорони довкілля, підвищити ефективність реалізації заходів екологічної політики та дозволить наочно виявити ті ділянки у сфері екологічного регулювання економіки, які потребують уваги та подальшого розвитку як з боку органів влади, так і з боку населення, науковців, екологів, виробників-забруднювачів.

Щодо ситуації з екологічним оподаткуванням в Україні, то слід зазначити таке.

Вітчизняний екологічний податок у цілому успадкував ознаки збору за забруднення НПС, який існував до прийняття Податкового кодексу. Він включає

елементи енергетичного екологічного податку та податку за забруднення НПС, оскільки відповідно до ст. 243 і ст. 244 (до початку 2015 р.) Податкового кодексу [28] ним оподатковуються як викиди забруднюючих речовин, пов'язані з енергетичним сектором економіки і використанням палива у транспорті, так і викиди, скиди забруднюючих речовин й утворення відходів, які не можуть бути безпосередньо пов'язані із зазначеними сферами.

Позитивною рисою екологічного податку порівняно зі збором за забруднення НПС можна вважати підвищення більш ніж у 15 разів ставок за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення та розширення переліку оподатковуваних видів палива (ст. 244) та оподаткування викидів CO₂ стаціонарними джерелами забруднення [28, п. 243.3]. Проте ці позитивні зміни дещо нівелюються виключенням з 2015 р. з Податкового кодексу ст. 244 попри значні обсяги забруднення довкілля, що утворюються саме транспортом, а також низькими (порівняно з країнами ЄС) ставками екологічного податку та надходжень від нього [9].

Така ситуація знижує ефективність екологічного регулювання економіки України та дещо зменшує можливості фінансування державою як екологічних програм, спрямованих на вирішення внутрішніх проблем, так і тих, що пов'язані з трансграничним забрудненням і становлять потенційну загрозу для довкілля та населення в Україні.

У свою чергу, вирішення останніх набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з особливостями здійснення екологічного регулювання економіки у РФ та Білорусі – країнах зі спільними з Україною кордонами. Так, хоча в Білорусі стягуються екологічні платежі, ставки яких майже дорівнюють європейським, проте їх вплив на рівень забруднення як у

країні, так і трансграничний потрібно оцінити з огляду на пільги зі сплати цього податку для 55% всіх підприємств цієї країни. Останнє набуває особливої важливості з урахуванням того, що на кордоні з Україною розташовані білоруські сільськогосподарські підприємства (зокрема свиноферми), що мають такі пільги та є потенційними джерелами значних обсягів забруднення [13, с. 115-120].

Щодо РФ, то у зв'язку з тим, що у країні до 2019 р. взагалі не стягуються екологічний податок, а нормативно-правові акти з охорони довкілля є дещо застарілими, з урахуванням переміщення водних та повітряних мас, можна очікувати збільшення рівня їх забруднення в Україні джерелами з території РФ.

Звичайно, як зазначено в джерелах [5; 10; 12; 13; 16; 25; 27; 34], проблеми трансграничного забруднення на міжнародному рівні потрібно вирішувати шляхом застосування міжнародних угод, переговорів між країнами, моніторингу рівня забруднення та визначення джерел його походження, оскільки інші види взаємодії можуть бути розцінені як небажане втручання та привести до міжнародних конфліктів. Проте ці заходи мають доповнюватися аналізом особливостей здійснення екологічного регулювання економіки в сусідніх країнах з метою більш точного визначення масштабів та виду трансграничного забруднення.

Слід зауважити, що окрім визначення потенційних загроз, аналіз особливостей здійснення екологічного регулювання у країнах ЄАЕС та BRICS та подальші дослідження можуть вказати напрямки поліпшення екологічного регулювання в Україні.

Так, аналіз впливу підвищених майже до рівня ЄС ставок екологічного податку в Білорусі на ті підприємства, які не звільнені від його сплати, має дати більш чітке уявлення про те, як аналогіч-

не підвищення ставок в Україні позначиться на діяльності вітчизняних підприємств та рівні забруднення довкілля ними.

Досвід Казахстану у встановленні підвищеної ставки екологічних податків місцевими органами влади також може бути корисним в Україні. Останнє обумовлено тим, що залежно від географічних та низки інших особливостей рівні забруднення та види забруднюючих речовин можуть бути дуже відмінними навіть у двох близько розташованих областях. Відповідно, здійснювати екологічне регулювання потрібно з урахуванням цих особливостей, що може вимагати або застосування місцевих екологічних податків, або встановлення деякої підвищеної (порівняно із загальнодержавним рівнем) ставки екологічного податку.

З урахуванням існуючих в Україні проблем в енергетичному секторі (закриття вугільних шахт, ускладнення процесів отримання палива з РФ, втрати енергії в електромережі тощо) актуальним є більш детальний аналіз досвіду країн BRICS у сфері отримання енергії з поновлюваних джерел. Причому, зважаючи на особливості клімату та забезпеченості водою України [5], можливо, найбільш актуальними для України будуть дослідження щодо шляхів отримання біопалива (Бразилія) та енергії з вітру (Китай), що вимагатиме розвитку та державної підтримки відповідних галузей промисловості.

Результати виконаного аналізу дозволили зробити такі *висновки*.

1. Попри особливості досліджуваної тематики, українські науковці та автори з країн колишнього СРСР наразі недостатньо уваги приділяють у своїх дослідженнях впливу особливостей екологічного регулювання економіки в одній країні на інші. Причому українські автори переважно концентруються на міжнародній взаємодії у сфері охорони довкіл-

ля за напрямом «Україна-ЄС», у той час як Україна межує і з іншими країнами (об'єднаннями), забруднення з яких можуть «мігрувати» на її територію, що потребує аналізу особливостей екологічного регулювання в цих країнах. Крім того, зважаючи на економічні, історичні особливості та рівень доходів у країнах ЄАЕС та BRICS, досвід здійснення екологічного регулювання саме в країнах-членах зазначених об'єднань може бути більш корисним для України, ніж досвід ЄС.

2. Встановлено, що для урядів ЄАЕС та BRICS охорона НПС не є пріоритетним завданням. Нормативно-правові документи щодо охорони довкілля в цих країнах є застарілими та/або потребують удосконалення, екологічне регулювання економіки здійснюється переважно за допомогою адміністративно-командних інструментів, у той час як економічні інструменти мають дуже обмежене застосування.

3. Основний акцент в екологічному регулюванні економіки країни ЄАЕС та BRICS роблять на розвитку енергетики з поновлюваних джерел, що викликано необхідністю задовольнити потреби внутрішнього ринку в енергоресурсах та деякою мірою убезпечити країну від коливань цін на енергоресурси на світових ринках, а не турботою про стан довкілля. У той же час розвиток гідроенергетики (одного з поновлюваних джерел отримання енергії) в зазначених країнах, а також концентрація на розвитку економіки без належного контролю за рівнем забруднення довкілля викликає екологічні проблеми в цих країнах і є джерелом трансграничного забруднення та конфліктних ситуацій, пов'язаних із користуванням міжнародними басейнами.

4. У тих країнах BRICS та ЄАЕС, де екологічні платежі використовуються, їх ефективність знижується внаслідок існування системи пільг та звільнень від сплати цих податків. Крім того, аналіз

надходжень від екологічних платежів у зазначених країнах залишається на низькому рівні, що суттєво обмежує можливості країн вирішувати свої екологічні проблеми за їх рахунок. Фактично, екологічні платежі для урядів цих країн відіграють лише фіскальну роль. Хоча в останні роки відбулися і позитивні зміни у цій сфері: екологічні податки на продукцію у Вірменії та можливість підвищувати до 20 разів ставки екологічного податку місцевими органами влади в Казахстані.

5. Виявлено деякі ризики та можливості для України.

Так, наявність пільг зі сплати екологічного податку для 55% підприємств Білорусі та скасування екологічного податку в РФ підвищують вірогідність перенесення підвищених рівнів забруднення з цих країн до України. Вирішення даної проблеми полягає у застосуванні міжнародних угод, переговорів між країнами, моніторингу рівня забруднення та визначення джерел його походження, оскільки інші види взаємодії можуть бути розцінені як небажане втручання та привести до міжнародних конфліктів. Проте ці заходи мають доповнюватися аналізом особливостей здійснення екологічного регулювання економіки в сусідніх країнах з метою більш точного визначення масштабів та виду трансграничного забруднення.

Щодо можливостей поліпшення екологічного регулювання економіки за рахунок аналізу досвіду країн BRICS та ЄАЕС, то слід зазначити таке.

В Україні наразі використовується значна кількість неузгоджених та/або застарілих нормативно-правових актів. З огляду на необхідність її приведення у відповідність до європейських природоохоронних норм та стандартів, можливо, в Україні доцільно скористатися досвідом Казахстану, тобто об'єднати всі чинні нормативно-правові документи у приро-

доохоронній сфері в єдиний Екологічний кодекс. Використання такого консолідованого документа дозволить швидше виявити основні напрями вдосконалення нормативно-правової бази України у сфері охорони довкілля та її наближення до європейської та має позитивно позначитися на розумінні економічними агентами своїх прав і обов'язків у сфері охорони довкілля, підвищити ефективність реалізації заходів екологічної політики.

Аналіз впливу підвищених майже до рівня ЄС ставок екологічного податку в Білорусі на ті підприємства, які не звільнені від його сплати, має дати більш чітке уявлення про те, як аналогічне підвищення ставок в Україні позначиться на діяльності вітчизняних підприємств та рівні забруднення довкілля ними.

Досвід Казахстану у встановленні підвищеної ставки екологічних податків місцевими органами влади може бути корисним в Україні, з огляду на можливість оцінки екологічних та економічних наслідків застосування у країні місцевих екологічних податків або встановлення деякої підвищеної (порівняно із загальнодержавним рівнем) ставки екологічного податку.

Енергетичний сектор України може отримати новий поштовх для розвитку та подолання існуючих проблем при більш детальному аналізі досвіду Бразилії та Китаю у сфері отримання енергії з поновлюваних джерел. Проте в Україні одночасно потрібно буде здійснювати дослідження щодо визначення джерел фінансування відповідних галузей промисловості (підприємства з виробництва біоетанолу, сонячних панелей тощо).

Окреслені можливості екологічного регулювання економіки є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література

1. Country and lending groups [Електронний ресурс] // The World bank. –

1 July. – 2015. – Режим доступу: http://data.worldbank.org/about/country-and-lending-groups#Low_income.

2. Domingues J.M. Tax system and environmental taxes in Brazil: the case of the electric vehicles in a comparative perspective with Japan / J.M. Domingues // Osaka university law review. – Febr. – 2012. – №. 59. – P. 37-56.

3. Grossman, G.M. Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement/ G.M. Grossman, A.V. Krueger// NBER – Working Paper No. 3914. – 1991. – 57 с.

4. OECD. Taxing energy use 2015: OECD and selected partner economies [Електронний ресурс] /OECD. – Paris: OECD Publishing. – 2015. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264232334-en>. – 150 р.

5. Александров І.О. Підходи до реалізації принципів сталого розвитку в охороні транскордонних водних ресурсів / І.О. Александров, О.В. Половян, М.Ю. Тарасова // Зб. наук. пр. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Вип. 15. – С. 153-163.

6. Борьба с изменением климата: наиболее эффективные меры по замедлению процесса глобального потепления // ЮНИДО в России. – 2015. – № 15. – С. 37-42.

7. Веклич О. Потрібен «евроремонт» економічного механізму екологічного регулювання / О. Веклич, В. Бугас // Вісник НАН України. – 2006. – № 3. – С. 49-57.

8. Веклич О.А. Как навредит экологическому налогообложению? / О.А. Веклич // Зеркало недели. – 2014. – 12 сент. – № 32.

9. Гаркушенко О.М. Напрями екологічного регулювання економіки в Україні з урахуванням вимог Угоди про асоціацію з ЄС / О.М. Гаркушенко // Економіка промисловості. – 2015. – №4 (72). – С. 50-68.

10. Гетьман А.П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах / А.П. Гетьман // Проблеми законності. – 2015. – Вип. 128. – С. 145-153.

11. Государственное агентство по охране окружающей среды и лесного хозяйства при Правительстве Кыргызской Республики: Нормативно-правовые акты Кыргызской Республики [Электронный ресурс] // Государственное агентство по охране окружающей среды и лесного хозяйства при Правительстве Кыргызской Республики. – Режим доступа: <http://nature.gov.kg/lawbase/laws/listlaws.xml>

12. Державна служба України з надзвичайних ситуацій Національна доповідь про стан техногенної та природної небезпеки України за 2011 р. [Електронний ресурс] / Офіційний інформаційний портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій. – 2012. – 359 с. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/nasdopovid2011.html>

13. Державна служба України з надзвичайних ситуацій Національна доповідь про стан техногенної та природної небезпеки України за 2014 р. [Електронний ресурс] / Офіційний інформаційний портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій. – 2015. – 365 с. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2014/ND_2014.pdf

14. Заяц А. Политику поставили впереди экономики. Какие выгоды несет Евразийский союз [Электронный ресурс] // Новости.tut.by. – 29 мая. – 2014 г. – Режим доступа: <http://news.tut.by/politics/401129.html>

15. Иванова Е.А. Об утилизации ПХБ в рамках выполнения Стокгольмской конвенции о СОЗ в Российской Федерации / Е.А. Иванова, Н.Р. Соколова, В.А. Марьев, Н.П. Никифоров// ЮНИДО в России. – 2015. – № 15. – С. 20-23.

16. Корытный Л.М. Международные речные и озерные бассейны Азии:

конфликты, пути сотрудничества / Л.М. Короткий, И.В. Жерелина // География и природные ресурсы. – 2010. – № 2. – С. 11-19.

17. Костенко В.О. Характеризация рисков возникновения надзвичайних ситуацій на трансграничных территориях Украины / В.О. Костенко // Аспекти публічного управління. – 2015. – № 3 (17). – С. 51-56.

18. Кузнецов А. Китай разрешил всем семьям иметь двоих детей [Электронный ресурс] // Сайт РБК. – 2015. – 29 окт. – Режим доступа: <http://www.rbc.ru/politics/29/10/2015/5631fdbe9a79476f0eadbf63>.

19. Министерства и комитеты Республики Казахстан [Электронный ресурс] // Портал электронного правительства Республики Казахстан. – Режим доступа: http://egov.kz/wps/portal/Content?contentPath=/egovcontent/ministries_committees&lang=ru

20. Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь. Законодательство [Электронный ресурс] // Сайт Министерства природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь. – Режим доступа: <http://www.minpriroda.gov.by/ru/legislation-ru/>

21. Найчук О.А. Україна в рамках конвенції про трансграничне забруднення повітря на великі відстані / О.А. Найчук // Економічні проблеми сталого розвитку: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 6-8 травня 2014 р.): у 2-х т. – Суми: СумДУ, 2014. – Т. 2. – С. 347-348.

22. Национальный статистический комитет Кыргызской республики. Кыргызстан в цифрах. Статистический сборник / ред. А. Осмоналиев. – Бишкек: Отдел полиграфических работ ГВЦ Нацстаткома Кыргызской Республики, 2015. – 352 с.

23. Национальный статистический комитет Кыргызской республики. Охрана окружающей природной среды [Элек-

тронный ресурс] // Национальный статистический комитет Кыргызской республики. – Режим доступа: <http://www.stat.kg/ru/statistics/turizm-otdyh-ohrana-okruzhayushej-sredy/>

24. Национальный статистический комитет республики Беларусь. Финансы Республики Беларусь: стат. сб. / ред. И.В. Медведева. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2015. – 268 с.

25. Обиход Г.О. Основні інструменти регулювання відносин при трансграничних екологічних забрудненнях / Г.О. Обиход // Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених «Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців»; Одеський державний екологічний університет. – Одеса: ТЕС, 2015. – С. 99-102.

26. ОЭСР. Переориентация экономических и других финансовых инструментов для повышения экологической эффективности: Как разблокировать реформы в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии // OECD. – 2012. – 40 с.

27. Параняк Р.П. Стратегія розвитку екологічної політики на регіональному рівні / Р.П. Параняк, Н.В. Войтович // Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.Г. Гжицького. – 2013. – Т. 15. – № 2 (56). – С. 273-280.

28. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14/15-16/17. – Ст. 112. – (Зі змін. та допов.).

29. Правительство Российской Федерации. Совещание о предельном уровне неналоговых платежей предпринимателей и организаций от 1 июня 2015 г. [Электронный ресурс] // Официальный сайт Правительства России. – Режим доступа: <http://government.ru/news/18316/>

30. Сведения о минимальной заработной плате, МРП и прожиточном минимуме (на 1995-2015 гг.) [Электронный ресурс] // ЮРИСТ – комплекс правовой информации (законодательство) Республики Казахстан. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1026672

31. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page

32. Указ Президента Республики Беларусь «О таксах для определения размера возмещения вреда, причиненного окружающей среде» от 24 июня 2008 г. № 348 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 01 июля. – 2008. – № 157. – 1/9824.

33. Українець Л.А. Вплив економічного зростання на стан навколишнього середовища у Китаї / Л.А. Українець, І.С. Тріщ // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2012. – № 727 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 455-460.

34. Швець В.Я. Вплив транскордонного забруднення на економіко-екологічний стан Придніпровського регіону / В.Я. Швець, В.М. Мілютін, Е.В. Роздобудько // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2010. – №. 1. – С. 102-109.

35. Шухт С. Природоохранные платежи за загрязнение и продукцию в Армении: оценка хода реформ и направления дальнейшего усовершенствования / С. Шухт, Е. Мазур // ОЕСД. – 2004. – 54 с.

36. Экологические индикаторы мониторинга и оценки окружающей среды [Электронный ресурс] // Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Комитет статистики. – Режим доступа: http://www.stat.gov.kz/faces/NavAbout/aboutAboutAgency?_adf.ctrl-state=h5yzic06b_4&_afLoop=12641131634185497

37. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15 июня 2015 г.) [Электронный ресурс] // ЮРИСТ – комплекс правовой информации (законодательство) Республики Казахстан. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30085593#sub_id=100400

38. Экономико-математическое моделирование регулирования экологии окружающей среды с учетом трансграничного загрязнения: кол. моногр. / А.Ф. Рогачев, Н.Н. Скитер, Ф.Г. Гагарин, Т.В. Плещенко, Я.В. Федорова; под. общ. ред. А.Ф. Рогачева. – Волгоград: ФГБОУ ВПО Волгоградский ГАУ, 2015. – 172 с.

39. Этеквинская декларация и Этеквинский план действий от 27 марта 2013 г. [Электронный ресурс] // Официальные сетевые ресурсы Президента России. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/supplement/1430>.

Надійшла до редакції 22.01.2016 р.